

Stumpf István: Pártválasztás trendjei a kormányváltás után

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:
Stumpf István (2004) „Pártválasztás trendjei a kormányváltás után”: in: *Társadalmi riport 2004*, Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, Pp. 441–455.

Pártválasztás trendjei a kormányváltás után

Stumpf István

1. Pártok és választók: elhidegülő viszony?

A választáskutatással foglalkozó szakirodalom túlnyomó többsége osztja azt az álláspontot, hogy a fejlett demokráciákban növekvő méreteket öltött a pártokból való kiábrándulás („partisan dealignment” tézis), amely leginkább a szavazói magatartás változékonyságában, illetve a választásokon való részvétel csökkenésében ragadható meg. (Dalton–McAllister–Wattenberg 2000). Bár a klasszikusok megállapításait, miszerint „a modern demokrácia elképzelhetetlen pártok nélkül” (Schattschneider 1942; Schumpeter 1942) senki nem vonja kétségbe, de egyre több kutató figyelmeztet a pártpolitikával kapcsolatos növekvő állampolgári szkepticizmusra. A pártelkötelezettség, valamint az identitás típusú pártkötődés visszaszorulása számos országban kihat a pártokon alapuló kormányzatok tevékenységének megítélésére is. Ezért a kutatások egyre nagyobb figyelmet fordítanak a pártok tradicionális szerepkörének (Key 1964) átalakulása mellett a pártok kormányzásra (Strom 2000) gyakorolt hatása továbbá választások során ellátott funkcióinak elemzésére. - (Dalton 2000)

Témánk szempontjából most azoknak a funkcióknak az átalakulását vizsgáljuk meg, amelyeket a pártok a választókkal és a választási folyamattal kapcsolatban betöltenek.

1. A politikai pártok továbbra is fontos szerepet játszanak a *szavazók választási lehetőségének leegyszerűsítésében* (*simplifying choices for voters*). A pártok megpróbálják az állampolgárok számára „fogyasztó-baráttá” (*user-friendly*) tenni a politikát, azáltal hogy átfogó megközelítési módokat kínálnak fel különböző gazdaság- és társadalompolitikai kérdésekkel kapcsolatban. A pártcímke sok ember számára jelent eligazodást a választási ígéretek kavalkádjában, illetve abban, hogy „a hozzám hasonló gondolkodású emberek” milyen irányba szavaznak.

2. A pártok kitüntetett szerepet töltenek be a *választók politikai képzésében* (*educating citizens*). A politikai pártok informálják, meggyőzik a polgárokat olyan kérdésekkel kapcsolatban, amelyeket a közérdeklődés szempontjából különösen fontosnak tartanak. Növekszik azoknak az európai or-

szágoknak a száma, amelyekben a költségvetés külön pénzt juttat a pártok mellett működő alapítványoknak azzal a céllal, hogy segítsék az állampolgárok közéleti képzését és javítsák a politikai kultúra színvonalát. Magyarországon a közelmúltban jöttek létre az ilyen célokat szolgáló pártalapítványok.

3. A politikai rendszer stabilitása nem nélkülözheti a pártoknak az *identifikációt és lojalitást erősítő szerepét (generating symbols of identification and loyalty)*. A pártidentifikáció és az erős kötődés kialakulása jelentős mértékben redukálhatja a demagóg érveléssel fellépő politikusok vonzerejét, kontinuitást és stabilitást biztosíthat a demokratikus politikai törekvések számára. A pártokhoz való kötődés abban is szerepet játszhat, hogy a választók bizalmatlansága nem a kormányzat egészével, hanem sokkal inkább a rosszul működő intézményekkel, politikusokkal és kormányzati döntésekkel szemben nyilvánul meg.

4. S végül a pártok és választók kapcsolatának talán legneuralgikusabb pontját a *választásokon való részvétel elősegítését (mobilizing people to participate)* kell kiemelnünk. A pártok közvetlenül és közvetett módon is meghatározó szerepet játszanak a választók részvételi szándékának befolyásolásában. A párt, illetve kampányszervezeteken keresztül számos aktivistát vonnak be a választási folyamatba. A különböző kampánytechnikák segítségével ösztönzik a nagyobb választási részvételt, amely a politikai rendszerek demokratikus legitimitációját segíti elő. Különösen fontosnak tűnik a pártok mobilizációs és participációs képességének erősítése a fiatal generációk irányába. A fiatal korosztályok az átlagosnál lényegesen nagyobb igényt mutatnak az érzelmi azonosulásra (*searching for identity*) és a modern technológiák kampány során történő alkalmazására (SMS, internet, e-mail, blogs). A fiatal nemzedékekben nagyobb az érdeklődés az interaktivitás iránt, amely lényeges motivációs bázisa lehet a választási részvételnek.

A kutatási tapasztalatok azt mutatják, hogy a választási magatartás hosszú távú trendjeiben egyre kisebb szerepet játszik a párthűség. A szavazói viselkedés befolyásolásában növekszik a jelentősége az egyes kampánytémáknak, illetve a jelöltek személyiségének (Farrell–Webb 2000). A pártokkal szembeni ellenérzések és a csökkenő választási részvétel dacára, még mindig milliók adják le szavazatukat valamely politikai csoportosulás reprezentánsaira, illetve a pártok listáira. Nő a negatív kampányok jelentősége, a média szerepe a politikai üzenetek közvetítésében, illetve a politikai erőteret tematizálásában (McChesney 2000), sok helyen sikeresen szerepelnek a demagóg politikai retorikát alkalmazó politikusok és politikai erők. A hagyományos

politikai részvételi formák mellett mind nagyobb szerepet kapnak a nem konvencionális magatartásmódok: a petíciók, tiltakozások és tüntetések.

A magyar választók az elmúlt két évben számos megdönthetetlennek hitt tézist, feltételezést cáfoltak meg. A kormányváltás utáni időszak rendkívül színes laboratóriumát kínálta föl a szavazói viselkedés elemzésével foglalkozó kutatóknak. A 2002-es választási aktivitás látványos cáfolata volt annak a hipotézisnek, hogy az embereket nem érdekli a politika és nem hajlandók elmenni választani. A több mint 70%-os részvétel történelmi csúcsot hozott a rendszerváltás utáni magyar politikatörténetben. Ugyanakkor a 2004-es Európai Parlamenti választások a történelmi mélypontot jelentették a 38,5%-os részvétellel, igaz ugyan, hogy ez a szám 10%-kal magasabb volt, mint a közép-európai országok átlaga. Az európai képviselőkről szóló választás alapjaiban ingatta meg azt a széles körben osztott meggyőződést, amely szerint az alacsony részvétel a szocialistáknak kedvez, mert nekik van a legelkötelezettebb és lefegyvelmezettebb szavazótáboruk. A Fidesz–Magyar Polgári Szövetség számottevő mértékben megerősítette organizációs és mobilizációs kapacitását és részben ennek köszönhetően, az alacsony részvétel ellenére jelentős fölényrel (13%) megnyerte a választásokat. Az ellenzék fő ereje a választási kampány során jól integrálta az alapvetően emocionális és értékalapon szerveződött polgári körök energiáit, és sikeresen vezetett be egy új kommunikációs és mobilizációs formát: az ún. petíciós kampányt. Mind a polgári körök integrálása, mind a „petíciós kampány” olyan új, innovatív elemei a magyar politikának, amelyek jelentős hatást gyakorolhatnak a választói magatartás alakulására, illetve a politikából való kiábrándulási folyamat fékezésére.

2. A pártválasztás trendvonalai: 2002, szoros választási eredmény

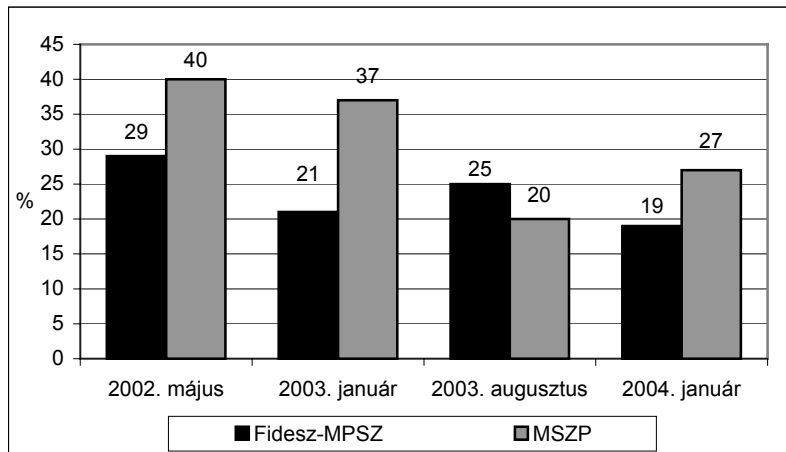
A Századvég és a TÁRKI választáskutatási programja több éve nyomon követi a pártpreferenciák változását.¹ A 2002-es választásokat követő ún. post-election vizsgálat révén számos olyan összefüggést sikerült empirikusan is alátámasztani, amely a szavazói viselkedés oldaláról magyarázatot adhat az MSZP végrehajtásának sikerességére. A választásokon a legtöbb mandátumot a Fidesz–MDF lista nyerte: 188 képviselői helyet kapott, a két párt közös listájára 2 306 763-an (41,07%) voksoltak. Az MSZP 178 mandátumot szerzett és a párt listájára 2 361 997-en (42,05%) szavaztak, míg az SZDSZ 20 parla-

¹ Itt szeretnék köszönetet mondani Szabó Andrea kolléganőmnek, aki jelentős segítséget nyújtott az empirikus adatok feldolgozásában és a táblázatok elkészítésében.

menti helyet szerzett és a pártra 313 064-en (5,57%) adták le voksukat (Bóhm–Gazsó–Stumpf–Szoboszlai 2003). A kormányalakításhoz szükséges többségi támogatást az MSZP és az SZDSZ koalíciója tudta biztosítani. A választási kampány finise kiélezett volt, a választás végeredménye – a kormánypártok tíz mandátumos különbsége – arra engedett következtetni, hogy a parlamenti többség biztosításához nagy frakció fegyelemre lesz szükség.

A választást követően elvégzett kutatás adatai azt mutatják, hogy az MSZP a magukat centrumba soroló szavazók körében szerzett mintegy 10%-os fölényével nyerte meg a választást. A Fidesz szavazótáborának ideológiai profilját háromnegyed részben a magukat a jobb, illetve jobbközép kategóriába soroló választók határozták meg. Szemben az MSZP-vel, ahol a bal-bal-közép orientációjú szavazók „csak” alig több mint kétharmadát adták a támogatói körnek, amelyben a Fidesznél jelentősebb súlyt képviseltek a magukat középre helyező választók. Ha mindehhez hozzászámítjuk a Centrum Párt relatív sikerességét és azt, hogy a szavazóbázisának közel 70%-át az ideológiailag semleges szavazók tették ki, akkor elmondhatjuk, hogy a Fidesz átengedte vetélytársainak a politikai közép megnyerését, és ezzel stratégiai hibát követett el.

1. ábra. A Fidesz–MPSZ és az MSZP támogatottsága az ideológiai skálán magukat középre helyezők körében, 2002. május és 2004. január között (összes megkérdezett, %)

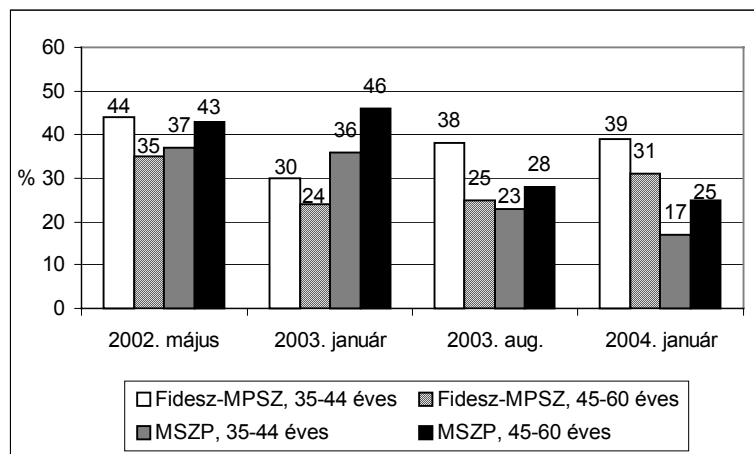

Forrás: TÁRKI – Századvég Politikai Elemzések Központja

A Fidesz karakteres jobboldali szavazótáborát jól jellemezte, hogy körükben az átlagot jóval meghaladóan voltak jelen a valamilyen rendszerességgel templomba járó, vallásos emberek. Az MSZP sikeresen tudta mozgósítani azt a protest közönséget, akik úgy érezték, hogy a helyzetük romlott a polgári kormányzás négy éve alatt. A szavazók valamivel több mint egyharmadát kitevő elégedetlen rétegnek a túlnyomó többsége az MSZP-re voksolt a 2002-es választások első fordulójában. A Fidesz hasonló támogatást szerzett azok között, akik a helyzetük javulásáról számoltak be a kutatóknak, de ez a réteg a választóközönségnek csupán egynegyedét tette ki.

A legutóbbi parlamenti választáson jól nyomon követhetők voltak a pártpreferenciákban érzékelhető generációs különbségek (Gazsó 2003). A szocialisták a 45 év feletti korosztályokban tettek szert olyan támogatottsági többletre, amelyet a Fidesz nem tudott ellensúlyozni a fiatalabb korosztályok körében szerzett népszerűségével. A 60 év felettiak közel fele a szocialistákra szavazott, de a 45–60 éves korosztályoktól is az átlagosnál nagyobb támogatást kapott az MSZP. A post-election vizsgálat adatai szerint ehhez a két kategóriához tartozó korcsoportok adták a választóknak több mint 50%-át. Ezek az adatok a pártok támogatóinak eltérő korfájára hívják fel a figyelmet. Az idősebb korosztályok közel kétharmadát teszik ki a szocialisták szavazótáborának, míg a Fidesz esetében ez az arány az 50%-ot sem éri el.

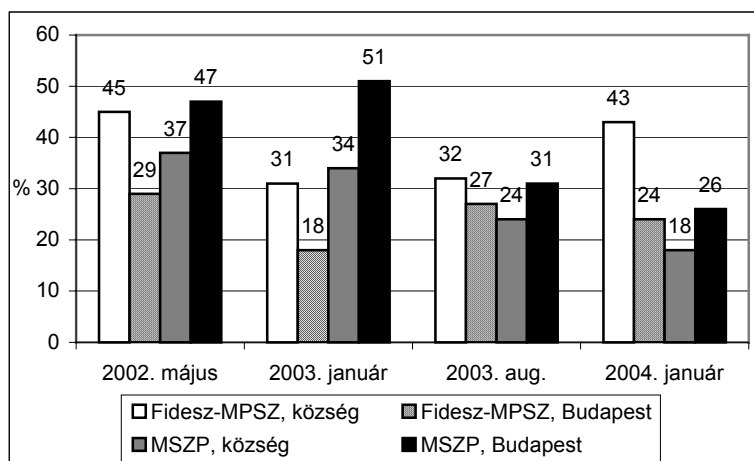
2. ábra. A Fidesz–MPSZ és az MSZP támogatottsága a 35–44 és a 45–60 éves korosztály körében, 2002. május és 2004. január között (összes megkérdezett, %)

Forrás: TÁRKI – Századvég Politikai Elemzések Központja

A választói magatartás területi dimenziójában hasonló mértékű különbségeket regisztrálhatunk. A Fidesz súlyos vereséget szenvedett Budapesten, ahol az MSZP közel 20%-os fölényrel nyert. A Fidesznek a községekben elért sikere arra volt elegendő, hogy szorossá tegye a pártlisták közötti versenyt, de az első fordulóban, a fővárosban elveszített egyéni kerületeket a két forduló közötti kemény kampány sem tudta kompenzálni. A falvak népének közel fele a Fideszre szavazott, de a szocialisták is több mint egyharmados támogatottsága azt mutatja, hogy a baloldalnak is jelentős bázisa van a községekben.

3. ábra. A Fidesz–MPSZ és az MSZP támogatottsága a községekben és Budapesten, 2002. május és 2004. január között (összes megkérdezett, %)

Forrás: TÁRKI – Századvég Politikai Elemzések Központja

A képzettségi dimenzióban a két párt közötti küzdelem vegyes képet mutatott. A diplomások körében mind a két párt hasonló támogatottságot ért el, a szocialisták fölénye az alacsony iskolázottságú rétegek körében érvényesült. Hasonló tendenciák mutatkoztak a szavazók társadalmi önbesorolását illetően is. A szocialisták 10%-os előnyét a „munkások” és az „alsó középosztály” körében, a Fidesz ugyanolyan nagyságrendű támogatottsági többlete ellensúlyozza a „középosztálybeli” szavazóknál.

Összegezve a post-election vizsgálat választói magatartásra vonatkozó tanulságait azt mondhatjuk, hogy az MSZP sikeresen szólította meg a polgári

kormányzás veszteseit, számottevő fölényt alakított ki a fővárosban és az idősebb választói korosztályok körében. A Fidesz azzal, hogy átengedte a centrumban lévő szavazókat politikai vetélytársainak olyan versenyhátrányba került, amelyet a jobboldali szavazótábor teljes integrációja révén sem tudott leküzdeni.

3. Késleltetett szocialista áttörés: 2002 ősze – 2003 tavasza

A parlamenti választások tisztasága körüli politikai viták, a polgári kör mozgalom elindulása, Medgyessy Péter miniszterelnök D-209-es ügynökbotránya sokáig bizonytalanságban tartották a választók jelentős részét afelől, hogy most valójában ki is nyerte a választásokat (Gazsó–Giró–Szász–Stumpf szerk. 2003). A 2002-es őszi önkormányzati választásokon elért földcsuszamlás-szerű szocialista áttörés, azonban visszamenőleg „legitimálta” a liberális baloldal győzelmét. A közvélemény-kutatások néhány hónapos csúszással mutattak akkora különbséget az ellenzék és a legnagyobb kormánypárt között, amely általában a választási győzelem után közvetlenül szokott bekövetkezni.

A szoros választási eredményből 2003 elejére 20%-os MSZP vezetés lett a biztos pártválasztók körében és több mint 10%-os előny az összes megkérdezett esetében (Századvég 2003).

A szocialisták minden társadalmi csoportnál növelték népszerűségüket. Különösen figyelemreméltó, hogy sikerült elhódítani az erős Fideszes támogatóknak számító 35–44 éves korosztályok több mint egyharmadát is, a legidősebbek körében pedig közel 50%-os támogatást értek el. Az első 100 napos program jelentős mértékű béremeléseinek következtében ugrásszerűen javult a kormány és a miniszterelnök teljesítményének megítélése. Az MSZP szavazótábor több mint 90%-a pozitívan ítélte meg a kormány tevékenységét. Bizakodó társadalmi klíma vette körül a kormánypártokat, a megkérdezettek közel egyharmada számított arra, hogy a következő 12 hónapban javulni fog az ország gazdasági helyzete. A szocialisták előretörése területi metszetben is impozánsnak tűnt, hiszen a fővárosban a több mint 50% szavazott volna rájuk 2003 januárjában, valamint a falvakban is átvették a vezetést a Fidesztől. A legnagyobb ellenzéki párt támogatottsága mélypontra volt, érzékelhetővé vált, hogy a kettős vereség súlyos morális és vezetési válságot idézett elő a szervezetben. Dávid Ibolyán kívül nem szerepelt ellenzéki politikus a tíz legnépszerűbb politikai vezető között. Az értelmiség hangulatváltozást jól jellemezte, hogy a korábbi kiegyenlített támogatottságot a szocialisták számottevő fölénye váltotta fel. A diplomások körében a szocialisták több mint kétszer akkora népszerűségnek örvendtek, mint a Fidesz. Tovább nőtt a szo-

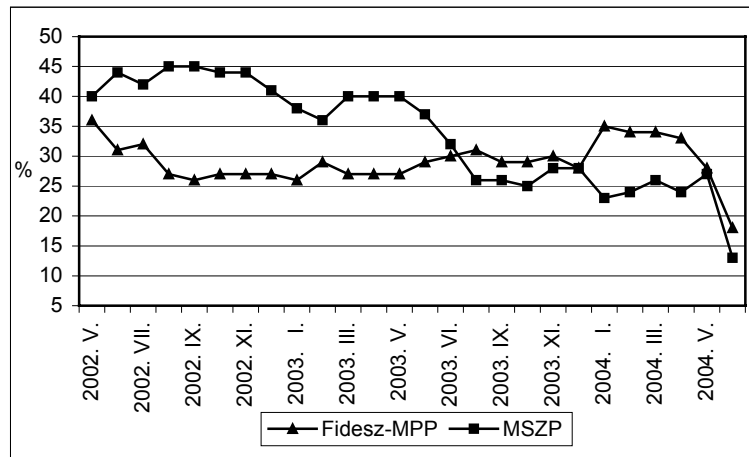
cialisták előnye a középben lévő szavazótáboron belül, ugyanakkor a Fidesz támogatók erőteljesen jobboldali ideológiai karaktere valamelyest gyengült. Vélhetően a választási eredményekben és az ellenzék gyenge teljesítménye miatt csaldott radikálisabb jobboldali szavazóréteg elpártolt a Fidesztől. Mindez megmutatkozik a polgári párt szavazatomegtartó-képességében is, ebben az időszakban a szocialisták 10%-kal erősebbnek mutatkoztak ebben a kategóriában is, mint a Fidesz.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a Medgyessy kormány megalakulásnak egy éves évfordulója (Gazsó–Giró–Szász–Stumpf szerk. 2003) előtt történelmi csúcsokat ostromolt az MSZP népszerűsége, kedvező társadalmi klíma vette körül a kormányzati tevékenységet, minden fontos dimenzióban javult a szocialisták támogatottsága, a párt erős szavazatomegtartó-képességgel rendelkezett. A két politikai tábor közötti átjárhatóság korlátaira jellemző, hogy a szocialisták erőfölénye nem új szavazók megszerzéséből fakadt, hanem a 2002-es bázis megtartásából. Az MSZP szavazóinak 95%-a a korábbi támogatókból tevődött össze, tehát valójában nem volt képes a jelentős bértuttatások révén sem arra, hogy új szavazókat szerezzen magának. A legnagyobb ellenzéki párt ugyanakkor elveszítette támogatóinak közel 25%-át, népszerűségét nem tudta növelni, a párt teljesítményével a szimpatizánsok közül is sokan elégedetlenek voltak, meghatározó vezetői a politikusi népszerűségi listák alsó harmadában tanyáztak. Az állandó támadások és az egyre nagyobb mértékű öltő politikai kiszorítások ellenére a párt stratégiai szavazótáborra nem omlott össze, sőt aktivizálódott a parlamenti frakció, és a pártton belüli viták új szervezeti megoldásban öltöttek testet.

4. A pártpreferenciák átrendeződése, a szocialista szavazótábor első megroppanása: 2003. augusztus

A kormány egy éves megalakulásának évfordulóját követő nyári időszak radikálisan átalakította a kormánnyal és az MSZP-vel kapcsolatos társadalmi beállítódásokat. (Gazsó–Giró–Szász–Stumpf szerk. 2004). A kormánypárti politikusok körül kirobbant korrupciós botrányok, a K&H-brókerügy kormányzati politikusokat érintő számainak felszínre kerülése, valamint a 2004-es költségvetés megszorító intézkedéseinek nyilvánosságra hozatala felborzolta a kedélyeket, és alaposan átrendezte a pártok erőviszonyait.

4. ábra. A Fidesz–MPSZ és az MSZP támogatottsága 2002. május és 2004. június között (összes megkérdezett, %)

Forrás: TÁRKI – Századvég Politikai Elemzések Központja
 Megjegyzés: az európai parlamenti választások valós választási eredménye

Az MSZP példátlanul rövid idő alatt mintegy félmillió szimpatizánsát veszítette el, népszerűsége a nyár folyamán több mint 10%-ot zuhant. A szocialistákkal szembeni negatív beállítódások is olyan jelentős mértékben felerősödtek, hogy az MSZP átvette a vezetést a pártok diszpreferencia sorrendjében. A Fidesz a kormányváltás óta először került az élre a népszerűségi listákon, és mindegyik úgy került sor, hogy saját korábbi szavazói körében erősödött és nem a szocialistákból kiábrándultakat szívta fel. A megkérdezettek több mint fele gondolta úgy, ha most vasárnap tartanák a választásokat, akkor a Fidesz nyerne. A pártpreferenciák megváltozása azt tükrözte, hogy alapstruktúráját tekintve a két nagy párt visszaszorult a parlamenti választások idején gyűjtött támogatói bázisára. Az MSZP, lényegesen kisebb mértékben ugyan, de megtartotta fölényét az idősebb korosztályoknál, a Fidesz pedig számottevően megnövelte a támogatottságát a 35–44 évesek körében. A legnagyobb ellenzéki párt a fővároson kívül minden településtípus esetében átvette a vezetést, de Budapesten is jelentősen mértékben csökkent a két legnagyobb párt közötti különbség. Az „aktív befolyáscsoport-

tokban”² lényegében kiegyenlítődtek az erőviszonyok, viszont a „kétkezi munkások”³ körében a hibahatáron túli előnyre tett szert a Fidesz. Mindez azt jelezte, hogy a szocialisták tradicionális szavazótáborában növekvő elégedetlenséggel viszonyultak a kormány és az MSZP nyáron nyújtott „teljesítményéhez”. A nyugdíjasok körében a szocialisták 2003. januári közel 30%-os fölénye 5%-ra olvadt. Figyelemreméltó fejleményként értékelhető az a tény, hogy a jelentős átrendeződések ellenére a közép szavazói körében továbbra is az MSZP maradt a legnépszerűbb párt, bár ebben a szavazóközönségben öltött a legnagyobb méreteket az elbizonytalanodás.

Mindent egybevetve elmondhatjuk, hogy a 2003-as őszi parlamenti ciklust a kormányzó erők negatív társadalmi környezetben indíthatták el. Az MSZP szavazótáborán kívül a párt vezetői körében is erős kritikát váltottak ki a párt irányítóit is érintő korrupciós ügyek, valamint a kormány koncepciótlan költségvetési kommunikációs stratégiája. A szavazótábor lemorzsolódása azt mutatta, hogy gyenge lábakon áll az MSZP szavazatomegtartó-képessége, támogatóinak köre a párt hagyományos szavazótáborára szorult vissza. A Fidesz népszerűségének növekedése nem járt együtt az ellenzéki tevékenység megítélésének számottevő javulásával. A párt a bizonytalanokat még nem tudta megnyerni, alig javított a pozícióin a centrumban lévő választói csoportok körében. A társadalmi klíma átalakulása azt jelezte, hogy a Fidesz számára kedvező helyzet alakulhat ki ahhoz, hogy a kormánypártokból kiábrándult szavazók megnyerésének stratégiáját kidolgozza.

5. Történelmi mélypontra a szocialisták, a Fidesz előretörése: 2004. január–február

2004 januárjában a pénzügyminiszter leváltása, a hatályos költségvetés példátlan gyorsasággal történt összeomlása, további megszorító intézkedések bejelentése, valamint az áremelkedések mindennapi tapasztalattá válása drámai változásokat eredményezett a pártpreferenciákban. Az MSZP támogatottsága történelmi mélypontra zuhant, a Fidesz pedig elérte eddigi népszerűségének a csúcspontját. A kutatások azt jelezték, hogy a Fidesz erősödésében jelentős szerepet játszottak azok a választók, akik korábban az MSZP-re adták le a voksu-

² Az „aktív befolyáscsoportok” kategóriájába a kutatás során a következő társadalmi rétegeket soroltuk: felső-, közép- és alsóvezetők, vállalkozók, szellemi szabadfoglalkozásúak, diplomához kötött és egyéb szellemi foglalkozásúak

³ A „kétkezi munkásokhoz” pedig a következő csoportok tartoztak: szakmunkások, betanított- és segédmunkások, iparosok, közvetlen termelésirányítók, gazdálkodók és mezőgazdasági fizikaiak.

kat. Vagyis felnyílt az a zsilip, amelyen keresztül az elbizonytalanodott szavazók egy része új pártot keresett magának. A Fidesz a volt szocialista szavazók mintegy 8%-át vonzotta magához, míg az adatok a szocialisták a szavazatmegtartó-képességnek megroppanását mutatták. Az MSZP alig több mint a felét volt képes a 2002-es szavazóinak megtartani, mintegy 25%-uk a bizonytalanok irányába vándorolt. A Fidesz első ízben tudott fölényre szert tenni a magukat a közép szavazóihoz soroló választók között, átvette a vezetést a 45–60 éves korosztályoknál, valamint a diplomások körében. Az ellenzéki pártoknak sikerült a fővárosban is kiegyenlítetté tenni az erőviszonyokat. A kormány és kormányfő teljesítményét korábban soha nem értékelték ennyire negatívan, most először kapott jobb megítélést az ellenzék tevékenysége, mint a kormányé. A győzelmi esélyeket illetően a válaszadók, több mint kétharmada egy most vasárnapi választásokon a Fidesz győzelmét várta. A nyugdíjasok továbbra is kitartottak az MSZP mellett, de az „aktív foglalkoztatási csoportokon” belül a Fidesz támogatottsága több mint kétszerese lett a szocialistákénak.

Az ellenzék számára kedvező politikai klímaváltozást jól szimbolizálta a politikusok népszerűségi mutatóiban bekövetkezett jelentős elmozdulás. A Fidesz vezető politikusai a statisztikai hibahatárt jóval meghaladó mértékben javítottak szimpátia mutatóikon, míg a kormányfő és a leváltott pénzügyminiszter népszerűsége látványosan csökkent. Különösen figyelemreméltó volt Orbán Viktor pozíciójának számottevő javulása. A volt miniszterelnök bekerült a legnépszerűbb politikusi körbe, ami azt mutatta, hogy személyiségének megosztó jellege a társadalom döntő többségében igen jelentős mértékben enyhült.

A kormány teljesítményének negatív megítélése a kormányfőt gyors pénzügyminiszter cserére, a költségvetési hiánnyal kapcsolatban vállalt elkötelezettségének látványos feladására, új tanácsadók felkérésére és egyfajta „előremenekülési” stratégia kidolgozására kényszerítette. Úgy tűnt, hogy a választók megnyerése érdekében elválik egymástól Medgyessy Péter miniszterelnök, a kormány és az MSZP stratégiája. A kormányfő arra tett kísérletet, hogy egyfajta szuperaktivitással, közjogi javaslatokkal tematizálja a politikai életet, és népszerűnek tűnő témák felvetésével elterelje a figyelmet a gazdaság és a társadalom mindennapos problémáiról.

Mindezek a lépések azonban fél évvel az Európa Uniós választások előtt nem tudták megállítani a népszerűségi lejtőre került MSZP pozícióvesztését, a Fidesz jelentős mértékben kibővítette a szavazótáborát, előnyre tett szert minden iskolázottsági csoportban. A kisebb parlamenti pártok nem tudtak profitálni a szocialisták mélyrepüléséből, az SZDSZ és az MDF támogatottsága csupán a parlamenti küszöb környékén volt képes tartani az említett pártokat.

6. Alacsony részvétel és meggyőző Fidesz fölény az európai uniós választásokon

A 2004. júniusi európai képviselő választások a fokozódó belpolitikai feszültségek és az egyre intenzívebbé vált negatív kampány ellenére nyugodt légkörben és minden korábbi választásnál alacsonyabb részvétel mellett zajlottak le. A 38,5%-os részvétel ugyan meghaladta az újonnan csatlakozó közép- és kelet-európai országok átlagát, azonban alatta maradt a régi EU-tagállamok részvételi átlagának. A pártoknak nem sikerült a vidéki szavazók mozgósítását elérniük, közel 20%-kal volt magasabb a részvétel a fővárosban, mint vidéken. A legmagasabb részvételi arányt három budai kerület produkálta: a XII. (65,98%), a II. (65,49%) és az I. (63,92%) kerületek. Ezekben a kerületekben a Fidesz támogatottsága megközelítette az 50%-ot, de az SZDSZ is az országos átlagának közel kétszeresét érte el.

A választásoknak minden kétséget kizáróan legalább két meglepetésszerű eredményt hozó fejleménye volt: a Fidesz átütő erejű győzelme a szocialisták felett és az MDF mandátumszerzése.

A Fidesz–Magyar Polgári Szövetség 47,4%-os támogatottságát 1 457 750 voks megszerzésével érte el, amellyel 12 mandátumot szerzett az Európai Parlamentben. A legnagyobb ellenzéki párt egymagában több szavazatot kapott, mint a másik három, mandátumot szerzett párt együttvéve. A szocialistákra 1 054 921-en voksoltak (34,3%), ami 9 mandátum megszerzésére volt elegendő. A két kisebb párt jól szerepelt, hiszen az SZDSZ 237 908 fő támogatásával (7,74%) 2 mandátumot kapott, az MDF 164 025 (5,33%) szavazó támogatását elnyerve egy képviselőt küldhet az Európai Parlamentbe.

Megdölt az a hipotézis, hogy alacsony részvétel a szocialistáknak kedvez, mert az MSZP rendelkezik a legstabilabb, legelkötelezettebb és legfegyelmetesebb szavazóbázissal. Mindeddig tartotta magát az a nézet, hogy a pártállami szocializáció, a tradicionálisan erős szervezeti háló, az aktivisták széles köre a mobilizációs képességben olyan versenyelőnyt jelent az MSZP-nek, amelyet egyetlen másik párt sem tud behozni. Már a szavazókörökbe küldött pártképviselők számának összehasonlítása során feltűnt, hogy a szocialisták (7022 fő) több mint 2000-rel kevesebb delegálttal rendelkeztek, mint a Fidesz (9329 fő). A legnagyobb ellenzéki párt átalakította a szövetség szervezeti felépítést, bevezette az egyéni kerületi elnöki rendszert. A választásokat jóval megelőzően elindította a nemzeti petíció aláírásgyűjtő kampányát, amely igen komoly szervezési és kommunikációs kihívás volt az új szervezeti struktúra számára. A választók mozgósításának egyik fontos korlátja volt az országban érzékelhetően növekvő euroszkepticizmus, amelyet a Fidesz korábbi álláspontja is közvetett módon bátorított.

A kormány és az MSZP hosszú időn keresztül igyekezett csökkenteni az uniós választások belpolitikai jelentőségét, míg az ellenzék és különösen a Fidesz folyamatosan emelte a tétet. Az MDF, de leginkább annak elnökösszonya számára sorsdöntő jelentőségű volt a sikeres megméretődés. Az SZDSZ elnöke pedig egyenesen úgy fogalmazott, ha pártja nem szerez mandátumot, akkor lemond a posztjáról.

A választások végeredménye új fejezetet nyitott a magyar politikában.

Tovább növelte a Fidesz súlyát az Európai Néppártban, hiszen a legnagyobb listás támogatást sikerült megszerezni az összes konzervatív párt közül. A legtöbb képviselőt küldheti a Néppárti frakcióba az új tagállamok csoportjából, a legnagyobb fölényrel győzött belpolitikai vetélytársa fölött. Valóban nem fordult még elő a rendszerváltás utáni hazai választások történetében, hogy egy párt listája minden megyében megszerezze a többséget. A Fidesz a fővárosi kerületek és a megyei városok többségében győzött, de nem tudta mozgósítani a falvak népét, ahol egyébként tradicionálisan nagyobb bázisa van vetélytársainál. Az MDF mandátumszerzése arra, hívta fel a legnagyobb ellenzéki párt figyelmét, hogy nem söpörheti le az asztalról a Fideszen kívüli jobboldali integráció kérdését.

A szocialisták veresége megpecsételte Kovács László pártelnök sorsát és elodázhatatlanná tette az utódlási kérdések mielőbbi megvitatását. Ráirányította a figyelmet az MSZP szervezeti hiányosságaira, megmutatta a kormányzati pozícióból folytatott negatív kampány hátulütőit. Bár a szavazók első sorban a kormány teljesítményéről mondtak véleményt, a választás a kormány politikájára leginkább az MSZP-n belüli változások közvetítésével hathat.

A két kispárt vezetői minden bizonnyal tudatában vannak annak, hogy egy nagyobb részvétel mellett lebonyolított parlamenti választásokon továbbra is komoly gondot okozhat nekik az 5%-os bejutási küszöb elérése. Ugyanakkor mind az ellenzéken, mind pedig a kormányon belüli érdekérvényesítés növeléséhez jól használható eszközt jelent az európai uniós választásokon elért pozíciójuk.

7. Összefoglalás helyett: merre tart a „magyar vándor”?

Mint láhattuk a magyar társadalom többsége az első uniós választáson leginkább otthon maradt, de a résztvevők többsége a Fideszre szavazott.

Összevetve a magyar pártok és választók viszonyában érzékelhető folyamatokat a fejlett demokráciákban mutatkozó trendekkel számos hasonlóságot és különbséget fedezhetünk fel.

A magyar választói magatartás ellentmondásos képet mutat, hiszen a 2002-es részvételi adatok látványosan cáfolták a pártoktól való elhidegülés téziséét. Ugyanakkor – a specialitása ellenére – az uniós választásokon tapasztalt alacsony szavazói aktivitás sokak szerint visszavezethető a pártokból való kiábrándulásra, a magyar politikai élet elbulvárosodásra, a negatív kampányok elidegenítő hatására, valamint a kormányzati politikát behálózó, korrupciós mechanizmusokra.

A rendszerváltozás óta eltelt több mint tíz év során a politikai pártok megkerülhetetlen főszereplői lettek a parlamentáris demokráciának, a bevezetőben említett mind a négy funkciójukat eltérő hatásokkal, de folyamatosan ellátják. Bár növekszik azon társadalmi csoportok száma, amelyek úgy érzik, hogy a pártalapú politizálás nem biztosítja számukra a megfelelő érdek- és értékreprezentációt, a demokratikus deficit mértéke nem érte el azt a szintet, amely a pártalapú pluralizmus egészét kérdőjelezné meg. Összehasonlítva más EU-tagországokkal az látható, hogy Magyarországon volt a legalacsonyabb a szervezettsége és támogatottsága az euroszeptikus politikai törekvéseknek. A magyar politikai élet szereplői a mediatizált politika széles tárházát felvonultatták a választók befolyásolására, az új kommunikációs technológiák egyre fontosabb szerepet játszanak a szavazók – különösen a fiatal generációk – mozgósításában.

A legutóbbi parlamenti választás óta megjelentek a politikai szerveződésnek olyan új, innovatív formái amelyek elsődlegesen a szavazók identitás igényét voltak hivatva kielégíteni. A Polgári Körök mozgalma a magyar politikai élet új fejleménye, jövőbeni tevékenységük alapvetően befolyásolhatja a nem konvencionális politikai részvétel hazai intézményesülésének folyamatát. Ugyancsak új elemként értékelhető a Fidesz „nemzeti petíciós” kampánya, amely kreatív megújítási kísérlete a „door to door” kommunikációnak. Az a tény, hogy 1,2 millió polgár aláírását sikerült begyűjteni viszonylag rövid idő alatt arra utal, hogy a közéleti aktivitásnak – a politikából való kiábrándulással párhuzamosan – vannak tartalékai Magyarországon.

A vándorszavazói és protest mentalitás ugyanakkor továbbra is meghatározó karaktere maradt a hazai választó magatartásnak, de mára a szocialisták mellett a Fidesz mögött is kialakult egy számottevő méretű, erős kötődéssel és részvételi hajlandósággal rendelkező szavazótábor.

IRODALOM

- Angelusz R. – Tardos R. 2003: Miért mennek el mégis? Választási részvétel, kapcsolathálózatok, társadalmi integráció. Századvég, 4.sz. 3–35. p.
- Böhm A. – Gazsó F. – Stumpf I. – Szoboszlai Gy. szerk. 2003: Parlamenti Választások 2002. Politikai szociológiai körkép. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete – Századvég Kiadó.
- Dalton, R. J. 2000: The decline of party identifications. In: Dalton, R. J. – M.P. Wattenberg eds.: Parties without partisans. Political change in advanced industrial democracies. Oxford, New York: Oxford University Press, 19–37. p.
- Dalton, R. J. – I. McAllister – M.P. Wattenberg 2000: The consequences of partisan dealignment. In: Dalton, R. J. – M.P. Wattenberg eds.: Parties without partisans. Political change in advanced industrial democracies. Oxford, New York: Oxford University Press, 37–64. p.
- Farrell, D. – P. Webb 2000: Political parties as campaign organizations. In: Dalton, R. J. – M.P. Wattenberg eds.: Parties without partisans. Political change in advanced industrial democracies. Oxford, New York: Oxford University Press, 102–129. p.
- Gazsó F. 2003: Pártpreferenciák generációs metszetben. In: Böhm A. – Gazsó F. – Stumpf I. – Szoboszlai Gy. szerk.: Parlamenti Választások 2002. Politikai szociológiai körkép. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete – Századvég Kiadó. 67–77. p.
- Gazsó T. – Giró-Szász A. – Stumpf I. szerk. 2003: Igéreték sodrásában. A Medgyessy kormány első éve 2003. Budapest: Századvég Kiadó.
- Gazsó T. – Giró-Szász A. – Stumpf I. szerk. 2004: Elzálogosított jövő. A Medgyessy kormány második éve 2004. Budapest: Századvég Kiadó.
- Key, V. O. 1961: Public opinion and American democracy. New York: Knopf.
- Mair, P. 2002: In the aggregate: mass electoral behaviour in Western Europe, 1950–2000. In: Keman, H. ed.: Comparative democratic politics. London: Sage Publications, 122–143. p.
- McChesney, R. W. 2000: Rich media, poor democracy. Communication politics in dubious time. New York: The New Press.
- Pennings, P. 2002: Voters, elections and ideology in European democracies. In: Keman, H. ed.: Comparative democratic politics. London: Sage Publications, 99–122. p.
- Strom, K. 2000: Parties at the core of government. In: Dalton, R. J. – M.P. Wattenberg eds.: Parties without partisans. Political change in advanced industrial democracies. Oxford, New York: Oxford University Press, 180–208. p.
- Schattschneider, E. E. 1942: Party government. New York: Rinehart.
- Schumpeter, J. 1942: Capitalism, socialism and democracy. New York: Harper&Row.
- Stumpf I. 2003: Kormányzati politika. In: Gazsó T. – Giró-Szász A. – Stumpf I. szerk.: Igéreték sodrásában. A Medgyessy kormány első éve 2003. Budapest: Századvég Kiadó, 7–37. p.
- Stumpf I. 2004: Kormányzati politika, a kegyelmi időszak vége. In: Gazsó T. – Giró-Szász A. – Stumpf I. szerk.: Elzálogosított jövő. A Medgyessy kormány második éve 2004. Budapest: Századvég Kiadó, 11–37. p.
- Századvég 2002: Politikai Barométer 2002-es számai. Budapest: Századvég Politikai Elemzések Központja.
- Századvég 2003: Politikai Barométer 2003-as számai. Budapest: Századvég Politikai Elemzések Központja.
- Századvég 2004: Politikai Barométer 2004-es számai. Budapest: Századvég Politikai Elemzések Központja.